

واسیلی ولادیمیرویچ بارتولد

یوری برگیل

آکادمیسین آکادمی همایونی علوم در سن پترزبورگ (بعدها آکادمی علوم اتحاد جماهیر سوسیالیستی شوروی) انتخاب شد. تمامی عمرش را در سن پترزبورگ / لنینگراد سپری کرد و در این میان بارها به آسیای میانه، قفقاز، اروپای غربی و خاورمیانه (عثمانی و مصر) سفر کرد. در دانشگاه‌های مسکو، تاشکند (۱۹۲۷)، باکو (۱۹۲۴)، استانبول (۱۹۲۶) و لندن (کینگز کالج، ۱۹۲۳) سخنرانی‌هایی ایراد کرد. در این دوره علاوه بر تدریس دانشگاهی در پاره‌ای از نهادها و انجمن‌های علمی نیز موقعیت‌هایی

داشت که اهم آن‌ها عبارت بودند از معاونت (۱۳ - ۱۹۰۵) و ریاست^۱ (۲۲ - ۱۹۱۸) بخش شرقی انجمن باستان‌شناسی روسیه، معاونت کمیته روسی بررسی آسیای میانه و شرق (۲۱ - ۱۹۰۳)، و ریاست هیئت مدیره شرق‌شناسان وابسته به موزه آسیایی (۳۰ - ۱۹۲۱). وی همچنین سردبیری نشریات ذیل را نیز برعهده داشت: صورت جلسات شعبه شرقی انجمن باستان‌شناسی روسیه^۲ (۱۲ - ۱۹۰۸)، صورت جلسات هیئت مدیره شرق‌شناسان^۳ (۳۰ - ۱۹۲۵)، و سه نشریه مستعجل دیگر: جهان اسلام^۴ (۱۹۱۲)، جهان مسلمان^۵ (۱۹۱۷) و ایران (۲۹ - ۱۹۲۷، ۱-۳). بارتولد در ۱۹ اوت ۱۹۳۰ بر اثر بیماری کلیوی در لنینگراد درگذشت.

آثار پژوهشی بارتولد وسیع و گسترده بود: از انتشار نخستین مقاله او در ۱۸۹۲ تا سالی که درگذشت ۶۷۰ اثر منتشر کرد (از جمله ۲۴۷ مقاله در *دائرةالمعارف اسلامی*) و ۱۴ نمونه از آثارش نیز پس از مرگ وی منتشر شد. حدود ده دوازده نوشته دیگر که توسط وی آماده چاپ شده بود نیز هنوز به صورت دستنویس در آرشیو او محفوظ است. وی در زمینه نسخه‌شناسی آموزش اساسی دیده بود و با سه زبان «کلاسیک» جهان اسلام، یعنی عربی، فارسی و ترکی آشنایی کامل داشت. ولی علاقه اصلی او تاریخ بود: به نوشته مینورسکی «ویژگی اصلی [بارتولد] آن بود که وی یک «نسخه‌شناس شرقی» نبود که دستی نیز در تاریخ داشت، بلکه «مورخی» بود مجهز به زبان‌های شرقی»^۶. بارتولد در زندگی‌نامه‌اش نوشت «برای من کاملاً طبیعی می‌نمود که یک شرق‌شناس - مورخ روسی به منطقه‌ای جلب شود که از لحاظ جغرافیایی و تاریخی بیشتر از دیگر ممالک شرقی به روسیه نزدیک باشد، منطقه‌ای که در آن یک پژوهشگر روس به موادی

برای پژوهندگان تاریخ ایران و به عبارتی دقیق‌تر، ایران تاریخی، بارتولد نام آشنایی است. در کنار *تذکره جغرافیایی تاریخ ایران و هم‌چنین خاورشناسی در روسیه و اروپای او* که اولی در سال ۱۳۰۸ و دومی نیز بیش از چهار سال بعد توسط حمزه سردادور به فارسی ترجمه و منتشر شد، بسیاری از مهم‌ترین آثار او چون *آبشاری در ترکستان* (۱۳۵۰)، *ترکستان‌نامه* (۲ ج، ۱، ۱۳۵۲) و *گزیده مقالات تحقیقی* (۱۳۵۸) به همت کریم کشاورز به فارسی ترجمه و منتشر شده‌اند و به نظر می‌آید *تاریخ ترک‌های آسیای میانه* (ترجمه دکتر غفار حسینی، ۱۳۷۶) آخرین اثری باشد که از او در ایران منتشر شده باشد.

برای آشنایی بیشتر با این دانشمند شرق‌شناس مناسب دیده شد این شرح کوتاه از زندگی و آثار او نیز که پیشتر در *دائرةالمعارف ایرانیکا* منتشر شده بود، ترجمه و ارائه گردد. ک. ب.

واسیلی ولادیمیرویچ بارتولد (۱۹۳۰ - ۱۸۶۹) شرق‌شناسی روس در ۱۵ نوامبر ۱۸۶۹ در سن پترزبورگ به دنیا آمد. خانواده‌اش از آلمانی‌هایی بودند که روس شده بودند و نامی که در غسل تعمید بر او نهاده شد ویلهلم بود. در آثاری که از او در اروپای غربی منتشر شد از این نام استفاده می‌کرد. در خلال سال‌های ۹۱ - ۱۸۸۷ در دانشکده زبان‌های شرقی دانشگاه سن پترزبورگ درس خواند. در این دوره بیشتر تحت تعلیم ویکتور روزن، عرب پژوه صاحب نام روس قرار داشت و رشته تخصصی او نیز تاریخ خاورمیانه بود. در پی فراغت از تحصیل حدود دو سال را در اروپا گذراند؛ در این مدت ضمن سفر به مطالعه نسخ خطی و حضور در سخنرانی‌های آگوست مولر و ادوارد مه‌پر در هاله و تئودور نولدکه در استراسبورگ پرداخت. در سال ۱۸۹۶ در مقام Privatdozent به تدریس در دانشگاه سن پترزبورگ مشغول شد؛ در ۱۹۰۱ به درجه پروفسوری فوق‌العاده و در ۱۹۰۶ نیز پروفسوری کامل نایل آمد و تا پایان زندگانی‌اش در همان‌جا ماند. در سال ۱۹۰۰ از پایان‌نامه‌اش «ترکستان در عهد فتوحات مغول» - دفاع کرد و بر همین اساس نیز در تاریخ شرق به درجه دکترا نایل شد. در سال ۱۹۱۰ به عضویت وابسته و در ۱۹۱۳ به عنوان

دسترسی داشته باشد که کمتر در دسترس یک پژوهشگر اروپای غربی است».^۷

این منطقه آسیای میانه بود و بار تولد نخستین کسی است که بررسی تاریخ آسیای میانه را بر یک بنیان محکم پژوهشی استوار کرد و در واقع این شعبه از مطالعات شرقی را پایه گذاشت. ولی او هیچ‌گاه آسیای میانه را به نحوی منفک مورد مطالعه قرار نداد. وی فرایند تاریخ جهانی را حاصل تلاقی مجموعه‌ای از جوامع یگانه از طریق «توسعه فرهنگ یک یا چند قوم پیشرفته در یک حوزه گسترده تر جغرافیایی» می‌دانست.^۸ از این‌رو به تعامل عناصر گوناگون فرهنگی که از نظر وی تاریخ آسیای میانه، به ویژه تمدن‌های ایران باستان، کوچ‌نشینان ترک و مغول و اسلامی را شکل داده بود توجه خاصی داشت. برای بار تولد پژوهش در مورد این سه تمدن اهمیتی ویژه داشت و بسیاری از پژوهش‌های خود را وقف مطالعات ایرانی، ترکی و اسلامی کرد. برخی از بررسی‌های بار تولد (به صورت کامل و یا بخش‌هایی از آن‌ها) به دوران پیش از اسلام ایران و آسیای میانه اختصاص دارد. امروزه با توجه به کثرت یافته‌های باستان‌شناختی و پیشرفت‌های حاصله در مطالعات زبان‌های میانه ایرانی در نیم قرن گذشته، این بخش از نوشته‌های او در قیاس با دیگر بررسی‌هایش، تازگی خود را بیشتر از دست داده‌اند. ولی بسیاری از ملاحظات کلی و هم‌چنین نتیجه‌گیری‌هایی که براساس مطالعه مآخذ عربی بدان‌ها دست یافت - مآخذی که وی اولین نفری بود که مورد بهره‌برداری قرار داد - هنوز به قوت خود باقی است. اهمیت بودایی‌گری ایرانی در فرهنگ ایران و آسیای میانه^۹ از جمله دیدگاه‌های او بود که پژوهش‌های بعدی نیز آن را به روشنی تأیید کرد. ارزیابی سنجیده‌وی از نقش‌های نیسی بخش‌های شرقی و غربی جهان ایرانی نیز حائز اهمیت است.^{۱۰} یکی از مواردی که در عرصه مطالعات وی در زمینه جهان ایرانی ماقبل اسلام بارها مورد توجه بار تولد قرار گرفته است رابطه میان آریستوکراسی زمیندار ایرانی (دهقان‌ها) است و فرهنگی شهری. از نظر وی میان توسعه تمدنی حاصل از شکوفایی زندگانی شهری در دوره اسلامی و زوال دهقان‌ها رابطه‌ای وجود داشت.^{۱۱}

سهام اصلی بار تولد در مطالعات ایران و آسیای میانه به تحقیقات او پیرامون تاریخ قرون میانه بر می‌گردد؛ از مراحل اولیه دوران اسلامی تا دوره تیموری. در کتاب **ترکستان در عصر تسخیر مغول** که نخستین بررسی اساسی او بود^{۱۲} علاوه بر یک بررسی دقیق از جغرافیای تاریخی آسیای میانه، تاریخ سیاسی و تا حدودی نیز تاریخ اجتماعی آن از دوره فتوحات اسلامی تا لشکرکشی مغول موضوع تحقیق قرار گرفته است. این بررسی که به دانش ما از این دوره از تاریخ آسیای میانه و بخش‌های شرقی ایران به طور کلی، بنیانی استوار بخشید، نه فقط شالوده‌ای شد برای مطالعات بعدی، بلکه هنوز هم مآخذی غیرقابل چشم‌پوشی است. بار تولد در مراحل بعد نیز بدین موضوع بازگشت و مقالاتی چند را به توضیح پاره‌ای از پیچیدگی‌های خاص تاریخ این دوره اختصاص داد؛ از جمله تاریخ فتوحات اعراب در آسیای میانه،^{۱۳} تاریخ صفاریان،^{۱۴} تاریخ

نهضت‌های دهقانی در ایران و نظام مالیاتی ایران در دوره مغول^{۱۵}. به هنگام نگارش **ترکستان** توجه بار تولد به دوره تیموری جلب شد. تک‌نگاری‌اش را - «اولغ‌بیگ و زمانه او» که در ۱۹۱۵ نوشته و در ۱۹۱۸ منتشر شد - می‌توان به نوعی ادامه **ترکستان** دانست که آن نیز به نوبت خود در تک‌نگاشت دیگرش - «میرعلیشیر و حیات سیاسی» (۱۹۲۶)^{۱۶} - ادامه یافت. در کنار این دو نوشته که همانند **ترکستان** در مرحله پیشین برای نخستین بار از منابع موجود تحلیلی علمی و انتقادی به دست داد و مبنایی شد جهت مطالعات بعدی، بار تولد حدود ده - دوازده مقاله دیگر را نیز به این دوره اختصاص داد. این مقالات مشخصاً به منابع تاریخ تیموری مربوط می‌شوند و در میان آن‌ها می‌توان به مقاله طولانی «در مورد گور تیمور»^{۱۷} اشاره کرد که در آن علاوه بر اصل موضوع، پاره‌ای از پرسش‌های اساسی تاریخ فرهنگی ایران و آسیای میانه نیز مورد بحث قرار گرفته است و یا «جنبش مردمی سمرقند در ۱۳۶۵ [م]»^{۱۸} که در آن بار تولد برای نخستین بار جنبش سرداران را موضوع پژوهش قرار داد.

بار تولد بر اهمیت مطالعه ادوار بعدی تاریخ آسیای میانه، یعنی خانات اوزبک در قرن‌های ۱۶ تا ۱۹ میلادی نیز واقف شد. این دوره را در زمره کار نشده‌ترین حوزه‌های تاریخ شرق می‌دانست که «نه به دلیل فقدان منابع که بیشتر به علت بی‌تفاوتی پژوهشگران» بدین صورت مانده بود.^{۱۹} او خود تعدادی از مآخذ دستنویس مربوط به این دوره را شناسایی و معرفی کرد. علاوه بر این، تحقیقات و بررسی‌هایی چند را نیز به تاریخ خانات آسیای میانه تا اندک زمانی پیش از دستیابی روس‌ها بر آن حدود اختصاص داد^{۲۰} و هم‌چنین مقاله‌ای درباره آداب درباری اوزبک‌ها در قرن هفدهم.^{۲۱} در کنار این موارد وی در برخی از بررسی‌های کلی تر خود در مورد جغرافیای تاریخی و تاریخ آبیاری در آسیای میانه نیز به پاره‌ای از جوانب متأخر تاریخ آن حدود نیز پرداخته است. در این زمینه می‌توان به بررسی‌های ذیل اشاره کرد: «شرحی بر دریاچه آرال و کرانه‌های پایینی آمودریا»^{۲۲}، «در مورد تاریخچه آبیاری در ترکستان»^{۲۳} و به ویژه «تاریخچه حیات فرهنگی در ترکستان»^{۲۴} تنها نوشته‌ای که وی در آن به تاریخ آسیای میانه در زمان حکمروایی روس‌ها پرداخت.

بار تولد در سال‌های دهه ۱۹۲۰ یک رشته بررسی‌های کلی در مورد تاریخ تاجیک‌ها (۱۹۲۵)^{۲۵}، قرقیزها (۱۹۲۷) و ترکمن‌ها (۱۹۲۹) منتشر کرد و هم‌چنین «دوازده سخنرانی در مورد تاریخ ترکان آسیای میانه» که برای بار نخست در سال ۱۹۲۷ به ترکی منتشر شد.^{۲۴} این بررسی هنوز هم از بسیاری جهات از نظر ارائه شمایی کلی از تاریخ ترکان در قرون میانه، یگانه است و برای ایران‌شناسان نیز ارزش فوق‌العاده‌ای دارد.

سهام بار تولد در بررسی تاریخ و فرهنگ ایران و هم‌چنین نسخه‌شناسی فارسی نیز حائز اهمیت است. «بررسی تاریخی - جغرافیایی ایران» او که در ۱۹۰۳ منتشر شد^{۲۷} هنوز هم در نوع خود منحصر به فرد است؛ در این اثر بار تولد داده‌های باستان‌شناختی و مکتوب مربوط به هر یک از ولایات تاریخی ایران از دوره باستان تا ازمنه جدید را به نحوی روشمند موضوع بررسی قرار داده است. وی در

[و] آخرین فصل تاریخ جعفری^{۴۲}. احتمالاً بررسی منابع فارسی مربوط ادوار مغول و به ویژه تیموری مهم ترین دستاورد بار تولد را تشکیل می دهد.

و در آخر آن که بار تولد مورخی سترگ در عرصه شرق شناسی نیز محسوب می شد. «تاریخ مطالعات شرقی در اروپا و روسیه» او (چاپ اول در ۱۹۱۱ و چاپ دوم در ۱۹۲۵)^{۴۳} شرح فوق العاده مفیدی است در توصیف یک چشم انداز کلی از اکتشافات اروپایی ها و روس ها در آسیا و چگونگی شکل گیری مطالعات شرقی که هنوز تحقیقی که از لحاظ گستردگی حوزه کار به پایش برسد جایگزین آن نشده است. در میان هفده مقاله ای که در آن ها به تحلیل مفصل آثار دیگر پژوهشگران پرداخته است سه مقاله به آثار ایران شناسی چون ک. سالمان، و. ی. ژوکوفسکی و ژ. مارکوارت اختصاص دارد.^{۴۱}

1. Upravlyayuschii
2. Zapiski Vostochnogo Otdeleniya Russkogo. Arkheologicheskogo Obshchestva
3. Zapiski Kollegii Vostokovedou Pre Aziatskom Muzei Kossil'skoĭ Akademii nauk.
4. Mir islama
5. Musul'munskii mir (1917).

ع در مقدمه او بر کتاب ذیل از بار تولد:

Four Studies on the History of Central Asia, tr. V and T. Minorsky, 3 Vols., Leiden, 1956, p. ix.

7. V.V. Bartol'd, *Sochineniya* (مجموعه آثار) Vols. I - IX (جلد دوم در دو بخش) Moscow, 1963-77 (IX, pp. 789-90).

در این مجموعه ۵۱۱ نوشته از آثار بار تولد (از جمله ۲۲۸ مقاله در ترجمه روسی *دائرة المعارف اسلام*) گردآوری شده است. هنوز هم پاره ای از آثار او در غرب ترجمه و منتشر می شوند که کتاب *جغرافیای تاریخی ایران* او یکی از آخرین نمونه های آن است.

(*A Historical Geography of Iran*, Princeton, 1984.)

برای کتاب شناسی توصیفی مجموعه آثار منتشر شده بار تولد و هم چنین گزارشی از آرشیو او که در لنینگراد [پتروگراد] نگهداری می شود می توان به دو کتاب شناسی ذیل مراجعه کرد:

I. I. Umnykov, *Annotirouannaya bibliografiya Irudou akademika V.V. Bartol'da*; N.N. Tumanovich *Opisanie arkhiva akademika V.V. Bartol'da*, Moscow, 1976.

برای معرفی این آثار بنگرید به:

Yu. Bregel "the Bibliography of Barthold's Works and Soviet Censorship," *Survey* 24/3, 1979, pp. 21-107.

در این کتاب شناسی «آثار مربوط به بار تولد» نیز ملاحظه می شود که بر ۱۴۱ عنوان اشتمال دارد (تا ۱۹۷۶). برای کتاب شناسی دیگر آثار منتشر شده شوروی در مورد بار تولد که در فاصله سالهای ۸۱ - ۱۹۶۸ منتشر شده اند بنگرید به:

B. V. Lunin, *Zhin'i ideyat'nost'akamika V.V. Bartol'da*, Tashkent, 1981, pp. 212-16, CF, Yu. Bregel, "Barthold and Modern Oriental Studies", *IJMES*, 12, 1980, pp. 385-403.

8. *Sochineniya*, IX, p. 234.

این اثر واژه «ایران» را در چارچوبی گسترده به کار برده است، به نحوی که از بین النهرین گرفته تا رود سند تمامی حوزه هایی از خاورمیانه را شامل می شود که ساکنانش به یکی از زبان های ایرانی سخن می گویند (سواي آسیای میانه که بار تولد در نوشته هایش بیشتر به نام ترکستان از آن یاد می کند). «ایران: یک بررسی تاریخی» (۱۹۲۶)^{۲۸} بار تولد را می توان یک پیش در آمد فوق العاده بر مطالعات ایرانی تلقی کرد که در آن جایگاه ایران و فرهنگ ایرانی در تاریخ جهان، جغرافیا و مردم شناسی آن و ادبیات تاریخی به زبان فارسی (احتمالاً بهترین بررسی موزج موجود در این زمینه)، و تحقیقات اروپایی و روسی در مورد ایران و ایرانیان مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. در کنار این تک نگاری بار تولد - جدای از مقالات او در *دائرة المعارف اسلام* - بیش از بیست مقاله را نیز به بررسی مسائل گوناگون سیاسی، اجتماعی و ادبیات تاریخی ایران اختصاص داد که در میان آن ها می توان به «در مورد تاریخ حماسه ایرانی» اشاره کرد که در خلال آن ریشه های این اشعار حماسی در حوزه های شرقی ایران مورد بررسی قرار گرفته است.^{۲۹}

بار تولد در تحقیقاتش علاوه بر منابع مکتوب از داده های باستان شناسی نیز استفاده می کرد. او خود دو بار - در سال های ۹۴-۱۸۹۳ و ۰۴-۱۹۰۴ - در اکتشافات باستان شناسی در آسیای میانه حاضر شد. با آن که بدین نتیجه رسید که برای بررسی های میدانی باستان شناسی از توانایی لازم برخوردار نیست ولی علائق خود را در این زمینه از دست نداد و در هدایت کارهای باستان شناسی در آسیای میانه نقش مهمی ایفا کرد. بیش از ده دوازده مقاله او به مضامین باستان شناختی اختصاص دارد.^{۳۰} مع هذا پر بارترین کارهای او بر اساس بهره برداری از منابع مکتوب عربی، فارسی و ترکی صورت گرفت. همان گونه که بار تولد در «زندگی نامه» خود متذکر شد، «در عرصه تاریخ شرق به دلیل فراوانی منابعی که مورد استفاده قرار نگرفته اند مطالعه متون دست نوشته معمولاً همان لذتی را دارد که گام های نخست در کشف یک شهر باستانی»^{۳۱}. و حقا که در بررسی نسخ خطی فارسی، عربی و ترکی، نقشی پیشاهنگ داشت و بسیاری از این متون را نیز خود برای نخستین بار شناسایی کرد. در میان نسخه هایی فارسی که در اثر مساعی او شناخته شدند می توان به آثار ذیل اشاره کرد: *تاریخ جعفری* (همان *تاریخ کبیر*) به قلم جعفری^{۳۲}؛ *بحر الاسرار* محمود بن ولی،^{۳۳} *فتح نامه شادی*^{۳۴}؛ *عالم آرای نادری* به قلم محمد کاظم مروزی^{۳۵}؛ *تحفة التواریخ* خانی اثر عیوض محمد،^{۳۶} *سبحان نقلی نامه* نوشته محمد صالح بلخی^{۳۷}؛ *تاریخ ابوالفیض خان* اثر عبدالرحمن طالع^{۳۸}؛ *مخازن التقوی فی تاریخ بخارا* اثر حسین میری^{۳۹}؛ *ظفر نامه خدیارخانی* به قلم عبدالغفور^{۴۰}. بسیاری دیگر از این ماخذ نیز برای نخستین بار از سوی بار تولد مورد تحلیلی دقیق قرار گرفتند. او متن *حدود العالم* را به صورت عکسی منتشر کرد و در بسیاری از آثارش، بخش هایی مفصل از منابع فارسی نقل شده که خود نیز آن ها را آماده نشر کرده بود؛ پاره ای از مهم ترین این نوشته ها در بخش اول چاپ روسی *ترکستان* گرد آمده اند، فصلی در مورد ترک ها به نقل از *زین الاخبار گردیزی*^{۴۱}،

27. *Sochineniya*, VII, pp. 31-225 ۱۹۸۴ ترجمه انگلیسی در

28. *Sochineniya*, VII, pp. 227-334

ترجمه انگلیسی در سال ۱۹۳۹ در بمبئی منتشر شد.

29. *Ibid*, VII, pp. 383-408

ترجمه آلمانی در

ZDMG 98, 1944, pp. 121-57.

30. *Sochineniya*, IV.

31. *Ibid*. IX, p. 791.

۳۲. بنگرید به:

Storey - Bregel. p. 349.

33. *Ibid*, p. 1133.

34. *Ibid*, p. 1120.

35. *Ibid*, p. 914.

36. *Ibid*, p. 1058.

37. *Ibid*, p. 1143.

38. *Ibid*, p. 1149.

39. *Ibid*, p. 1163.

40. *Ibid*, p. 1122.

41. *Sochineniya*, VIII, pp. 23-62.

42. *Ibid*., VII, pp. 561-74.

43. *Ibid*, IX, pp. 199-482.

ترجمه آلمانی در ۱۹۱۳ و ترجمه فرانسه در ۱۹۴۷.

44. *Ibid*., IX, pp. 599-618, 689-703, 779-88.

Sochineniya, VII, pp.469-72.

10. *Ibid*., VII, pp. 417-37.

۱۱. بویژه بنگرید به: *Ibid*., VII. pp. 359-73.

12. *Turkestan v épokhu mongol'skogo nashevstviya*.

«ترکستان در عصر لشکرکشی مغول» که برای نخستین بار در

۱۸۹۸-۱۹۰۰ منتشر شد. عنوان چاپ تجدیدنظر شده آن به انگلیسی

«ترکستان تا لشکرکشی مغول» (*Turkestan Down to Mongol*

Invasion) بود.

13. *Sochineniya*, II/2, pp. 180-87.

14. *Ibid* VII, pp. 337-53 14.2. *Ibid*, pp. 438-49.

15. *Ibid*. IV, pp. 313-38.

16. *Ibid* II/2.

که به انگلیسی نیز ترجمه و منتشر شده است.

V&T Minorsky, op. cit., II&III

18. *Sochineniya*. II/2, pp. 362-77.

19. *Ibid*.II/2, p. 400.

20. *Ibid*, pp. 320-21, 333-8, 400-13, 412-22.

21. *Ibid*., pp. 388-99.

22. *Ibid*. III, pp. 75-23.

23. *Ibid*, pp. 74-233.

24. *Ibid*. II/I, pp. 268-433.

۲۵. ترجمه انگلیسی:

J. M. Rogers, *Afghan Studies*, 3-4, 1982.

۲۶. ترجمه آلمانی در ۱۹۳۵، ترجمه فرانسه در ۱۹۴۵، اصل روسی نیز در

فراخوان مؤلف

«دانشنامه زنان نامدار ایران و جهان»، برای تألیف مقالات زندگی‌نامه‌های زنان به همکاری مؤلفان متبحر در نوشتن مقالات دانشنامه‌ای و مترجمان باتجربه نیازمند است.

موضوعات این دانشنامه شامل علوم انسانی (ادبیات، اسطوره، تاریخ، جغرافی، فلسفه، علوم اجتماعی، علوم سیاسی، روان‌شناسی، هنر، زبان‌شناسی، دین) و علوم پایه (ریاضی، فیزیک، شیمی، نجوم، پزشکی، داروشناسی، کشاورزی) است و شخصیت‌های آن از دوران کهن تا معاصر (شخصیت‌های معاصر زنده) را بر می‌گیرد. چنانچه مایل به همکاری با این دانشنامه هستید، برای آگاهی بیشتر هر روز از ساعت ۱۳ الی ۱۸ با نشانی‌های زیر تماس حاصل فرمایید.

تلفن: ۶۶۵۷۰۷۸۹ - ۶۶۵۷۰۷۹۰

پست الکترونیکی:

zanyahoo.com - danesh
daneshname.zangmil.com

مهناز مقدسی - لنا دانیالی